GRAIUL DIN ȚARA OAŞULUI ÎN PERSPECTIVĂ INFORMATICĂ

DORIN URIȚESCU
York University, Glendon College, Toronto

Acum câțiva ani am propus, pe baza datelor *Atlasului lingvistic al Crişanei*, ca graiul din Țara Oaşului să fie considerat o unitate dialectală independentă, bine caracterizată, care numai în privința câtorva trăsături face tranziția între subdialectul crişean şi cel maramureşean (Uritescu 1983, 1984a: 390 şi urm., în special 397). Îl citam atunci şi pe Ion Coteanu, care în manualul său considera că graiul din Oaş, ca unitate subordonată dialectului crişean, este un exemplu de arie dialectală nu numai bine diferențiată de celelalte graiuri crişene, ci şi „cu vădite tendințe de diferențiere" (Coteanu 1961: 106).

Argumentele mele se bazau pe analiza tradițională a unor fenomene lingvistice care distingeau graiul din Țara Oaşului de subdialectul crişean şi de cel maramureşean. Principalele fapte de limbă erau extrase din materialul *Atlasului lingvistic al Crişanei*, aflat pe atunci în curs de redactare.

Nu voi reveni aici la aceste argumente şi nici nu voi adăuga alte fapte lingvistice în sprijinul propunerii citate mai sus.

Voi încerca, în schimb, să pun în evidență statutul graiului oşean din perspectiva unui alt tip de cercetare. Este vorba de analiza structurii dialectale a subdialectului crişean pe baze informatice şi statistice.

Cum am spus în alte studii (vezi între altele Embleton, Uritescu, Wheeler 2008 şi 2010), datele primelor două volume ale *NALR-Crişana* au fost digitalizate şi sunt la dispoziția cercetătorilor la adresa http://pi.library.yorku.ca/dspace/ handle/ 10315/2803. Aceste date au fost analizate cu ajutorul metodei statistice de gradare multidimensională (engl. „multidimensional scaling", fr. „graduation multidimensionnelle").

Metoda statistică menționată poate fi utilizată pentru prezentarea distanței abstracte care separă un ansamblu de puncte (vezi Wheeler 2005). Pe scurt, două puncte separate de o anumită distanță pot fi reprezentate exact pe o linie dreaptă. Pentru a plasa un al treilea punct la o anumită distanță de cele două, avem în general nevoie de un plan (un spațiu în două dimensiuni); un al patrulea punct cere încă o altă dimensiune (un spațiu cu trei dimensiuni) etc. Prin urmare, *n*+1 puncte pot fi plasate la o distanță arbitrară unul de altul într-un spațiu de *n* dimensiuni. Metoda de analiză prin gradare multidimensională permite reprezentarea spațiului de *n* dimensiuni ca un spațiu în două (sau mai multe) dimensiuni, astfel încât să se poată vizualiza spațiul care consistă într-un număr mai mare de dimensiuni.

BDD-V158 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 05:52:32 UTC)

În Embleton, Uritescu, Wheeler 2010, este reprezentată distanța lingvistică dintre cele 120 de puncte de anchetă din Atlasul Crişanei. Această distanță este definită în funcție de o distincție simplă între 0 (= identitate) şi 1 (= diferență) în hărțile lingvistice selectate de cercetător. Distanța lingvistică reprezintă deci suma ocurențelor de 0 şi 1 care apar în hărțile analizate.[1]

În cazul analizelor prezentate în articolul citat şi reproduse aici, reprezentarea pe hartă trimite la trei dimensiuni. Spațiul în care se găsesc cele 120 de puncte (fiecare fiind la o anumită distanță de toate celelalte) este reprezentat ca un spațiu în trei dimensiuni pe care noi îl privim apoi (vezi planşele prezentate mai jos) din față (harta din stânga, sus), de sus (harta din sânga, jos) şi dintr-o parte (harta din dreapta, sus).

Harta din colțul din dreapta, jos, trimite la poziția geografica a graiurilor si la gruparea lor.

Am grupat punctele ținând seama atât de analizele tradiționale, cât şi de situația lor geopolitică şi de experiența noastră de anchetator şi de analist al datelor lingvistice înregistrate, grupurile fiind identificate cu ajutorul culorilor. Ținând seama de cercetările de tip tradițional, putem identifica următaorele grupuri: graiurile din sud-estul Crişanei (considerate graiuri de tranziție între Crişana şi Banat), graiurile din Bihor, cu multe particularități, graiurile de pe Valea Someşului, graiurile din Țara Moților (care însă nu sunt incluse în Atlasul Crişanei) şi graiul din Țara Oaşului (vezi Uritescu 1984a, b). În hărțile din Embleton, Uritescu, Wheeler 2010, reproduse aici, am detaliat această structură. Am inclus mai întâi graiurile din vestul Crişanei într-un grup distinct. Am distins apoi, în grupul graiurilor de pe Valea Someşului, nord-estul Crişanei şi graiurile din Sălaj. În sfârşit, în sudul Crişanei, am distins un grup de graiuri în partea de sud-vest (vezi Embleton, Uritescu, Wheeler 2008) iar în graiul din Țara Oaşului am luat în considerare două grupuri: centrul („Oaş-centre") şi nordul („Oaş-nord").

La data conferinței ținute în 2007 la Academia Română, metoda de analiză prin gradare multidimensională era aplicată numai la hărtile mari, analitice, din primele două volume ale *NALR-Crişana* (Embleton, Uritescu, Wheeler 2008). După această dată însă, am digitalizat şi hărțile interpretative (care iau în considerație numai variația şi trăsăturile individualizatoare ale ariilor dialectale) din primele două volume şi am aplicat analiza statistică şi la aceste date (Embleton, Uritescu, Wheeler 2010).[2]

[1] În datele brute (hărțile analitice), diferența şi identitatea sunt stabilite automat de calculator în funcție de codurile corespunzătoare semnelor de transcriere fonetică şi se referă la prima formă înregistrată în răspunsurile la întrebări: este vorba în general de singularul substantivelor şi adjectivelor şi de o singură formă verbală – prima sau a treia persoană singular; când s-au înregistrat mai multe variante, analiza noastră nu ia în considerare decât prima formă, chiar dacă informatorul s-a corectat dupa aceea. Pentru datele interpretative (vezi mai jos), identitatea şi diferența sunt stabilite de cercetător în hărțile interpretative: în aces caz, calculatorul nu face decât să calculeze suma identităților şi diferențelor pe baza căreia analiza prin gradare multidimensională stabileşte distanța lingvistică.

[2] Datele volumului III al *NALR-Crişana* (Uritescu (coord.) *et al.* 2011) au fost digitalizate şi vor fi analizate statistic într-o nouă ediție a lucrării *RODA*.

BDD-V158 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 05:52:32 UTC)

Cum ne aşteptam, comparaţia dintre cele două tipuri de date este foarte instructivă şi pentru statutul graiului din Ţara Oaşului.

Voi reproduce aici hărţile publicate în Embleton, Uritescu, Wheeler 2010 şi voi încerca să comentez rezultatele din această perspectivă.

Analiza statistică a datelor brute demonstrează faptul că graiul din Ţara Oaşului este bine integrat în subdialectul crişean (vezi planşa 1). În această analiză[3] s-a luat în considerare prima formă din răspunsurile la întrebările din chestionar înregistrate în cele 403 hărţi analitice din primele două volume ale *NALR-Crişana* (v. şi Embleton, Uritescu, Wheeler 2008).

Această integrare se datorează, fără îndoială, atât trăsăturilor comune, cât şi întretăierii ariilor referitoare la diverse nivele de limbă: fonetic, morfologic, lexical (vezi mai jos). Notăm însă că acest aspect nu este ilustrativ pentru relaţia Graiului din Ţara Oaşului cu alte arii dialectale (de pildă cu Maramureşul), căci acestea nu pot fi integrate în acelaşi tip de analiză. Pentru aceasta ar fi necesară digitalizarea datelor tuturor atlaselor regionale şi analiza lor prin aplicarea metodei statistice propuse în *RODA.*[4]

Cu totul alta este situaţia graiului din Ţara Oaşului din perspectiva hărţilor interpretative.

Constatăm în primul rând că Oaşul este distinct la toate nivelele lingvistice, cu excepţia nivelului morfologic (planşa 8).

Am putea deci conchide că Oaşul face parte din unitatea geolingvistică a Crişanei în ceea ce priveşte baza comună şi unele suprapuneri de arii (precum cea morfologică). Dar, în cadrul acestei unităţi, graiul din Ţara Oaşului este aria cea mai bine caracterizată. Această arie este bine delimitată chiar şi în ceea ce priveşte schimbările fonetice neregulate şi variaţia morfofonologică, fapt remarcabil, caci, aşa cum am notat în Embleton, Uritescu, Wheeler 2010, aceste nivele nu par să participe la delimitarea ariilor dialectale. În lucrarea citată, această situaţie este pusă în relaţie cu una dintre descoperirile sociolingvisticii moderne, variaţia la nivelul transformărilor fonetice neregulate fiind comparată cu inovaţiile neadoptate de locutorii aflaţi în centrul grupurilor sociolingvistice. Într-adevăr, precum aceste din urmă inovaţii, transformările fonetice neregulate par să circule între unităţile delimitate la alte nivele lingvistice, având mai puţine şanse să se transforme în mărci geolingvistice. În cazul variaţiei morfofonologice, avem de-a face cu posibilitatea suprapunerii a două nivele, corespunzătoare celor două tipuri de condiţionare: cel fonologic şi cel morfologic.

Primul aspect (integrarea în aria Crişanei) este însă relativ, căci nu dispunem de date din celelalte arii care să poată fi supuse aceluiaşi tip de analiză statistică.

Al doilea aspect ne arată însă clar că avem de-a face cu aria cea mai bine individualizată din subdialectul crişean, alături de aria de tranziţie din sud-est, dar chiar

[3] Pentru planşele în culori, vezi *RODA*.

[4] Deocamdată, tipul acesta de digitalizare este aplicat numai la atlasul graiurilor dintre Morava, Dunăre şi Timoc, elaborat la Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu" din Cluj-Napoca.

BDD-V158 © 2014 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 05:52:32 UTC)

mai bine individualizată decât aceasta (vezi, de pildă, nivelul lexical – planşa 3 –, schimbările fonetice neregulate – planşa 6 – şi variația morfofonologică – planşa 7).

Pentru a stabili însă relația lingvistică dintre Țara Oaşului şi alte arii, precum Maramureşul şi Transilvania, ar trebui să avem posibilitatea de a analiza cu aceeaşi metodă şi graiurile din aceste arii.

Aş sfârşi deci aceste considerații prin a recomanda digitalizarea datelor tuturor atlaselor lingvistice româneşti, ceea ce ar permite analize lingvistice mult mai complexe, care să profite de noile posibilități oferite de tehnologia modernă.

BIBLIOGRAFIE

Coteanu, Ion, 1961, *Elemente de dialectologie a limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiințifică.

Embleton, Sheila, Dorin Uritescu, Eric Wheeler, 2008, *Digitalized Dialect Studies: North-Western Romanian*, Bucureşti, Editura Academiei Române (Conferințele Academiei Române, Ciclul LIMBA ROMÂNĂ ŞI RELAȚIILE EI CU ISTORIA ŞI CULTURA ROMÂNILOR).

Embleton, Sheila, Dorin Uritescu, Eric Wheeler, 2010, „Continuum et fragmentation géolinguitiques d'après l'Atlas linguistique de la Crişana en ligne", comunicare la al XXVI-lea Congres Internațional de Lingvistică şi Filologie Romanică, Valencia, 2010; în curs de apariție în Actele Congresului.

NALR-Crişana = Ionel Stan, Dorin Uritescu, *Noul Atlas lingvistic român. Crişana*, vol. I-II, Bucureşti, Editura Academiei, 1996, 2003; Uritescu, Dorin, *et al*., *Noul Atlas lingvistic român. Crişana*, vol. III, Bucureşti, Editura Academiei, 2011.

RODA = Sheila Embleton, Dorin Uritescu, Eric Wheeler, 2007, *Romanian Online Dialect Atlas,* http://pi.library.yorku.ca/dspace/handle/10315/2803

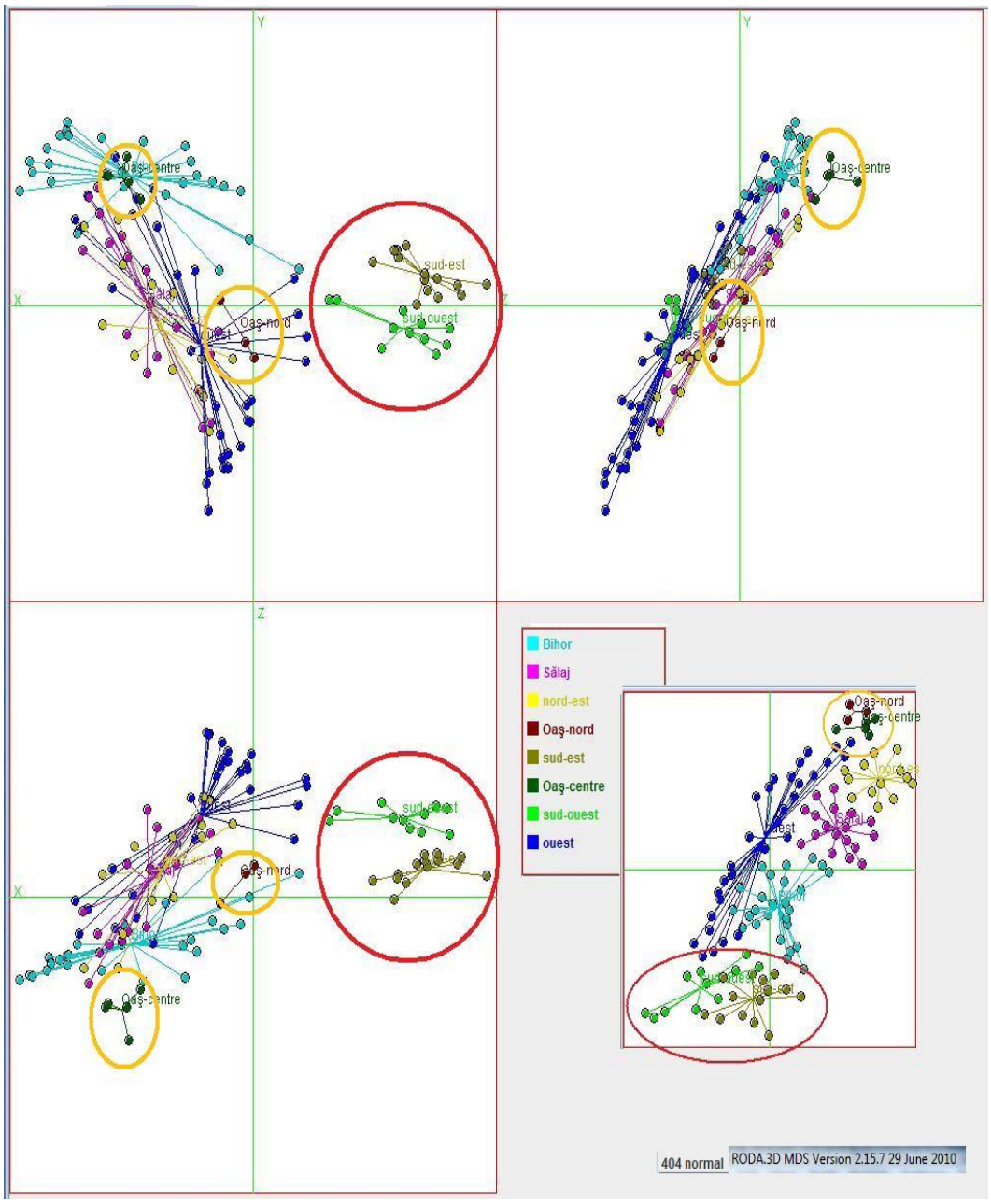
Uritescu, Dorin, 1983, „Asupra repartiției dialectale a graiurilor dacoromâne. Graiul din Oaş", în *Materiale şi cercetări dialectale* II, Cluj-Napoca, Universitatea din Cluj-Napoca, p. 231-246.

Uritescu, Dorin, 1984a, „Subdialectul crişean", în Valeriu Rusu (ed.), *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Scrisul Românesc, p. 284-320.

Uritescu, Dorin, 1984b, „Graiul din Țara Oaşului", în Valeriu Rusu (ed.), *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Scrisul Românesc, p. 390-399.

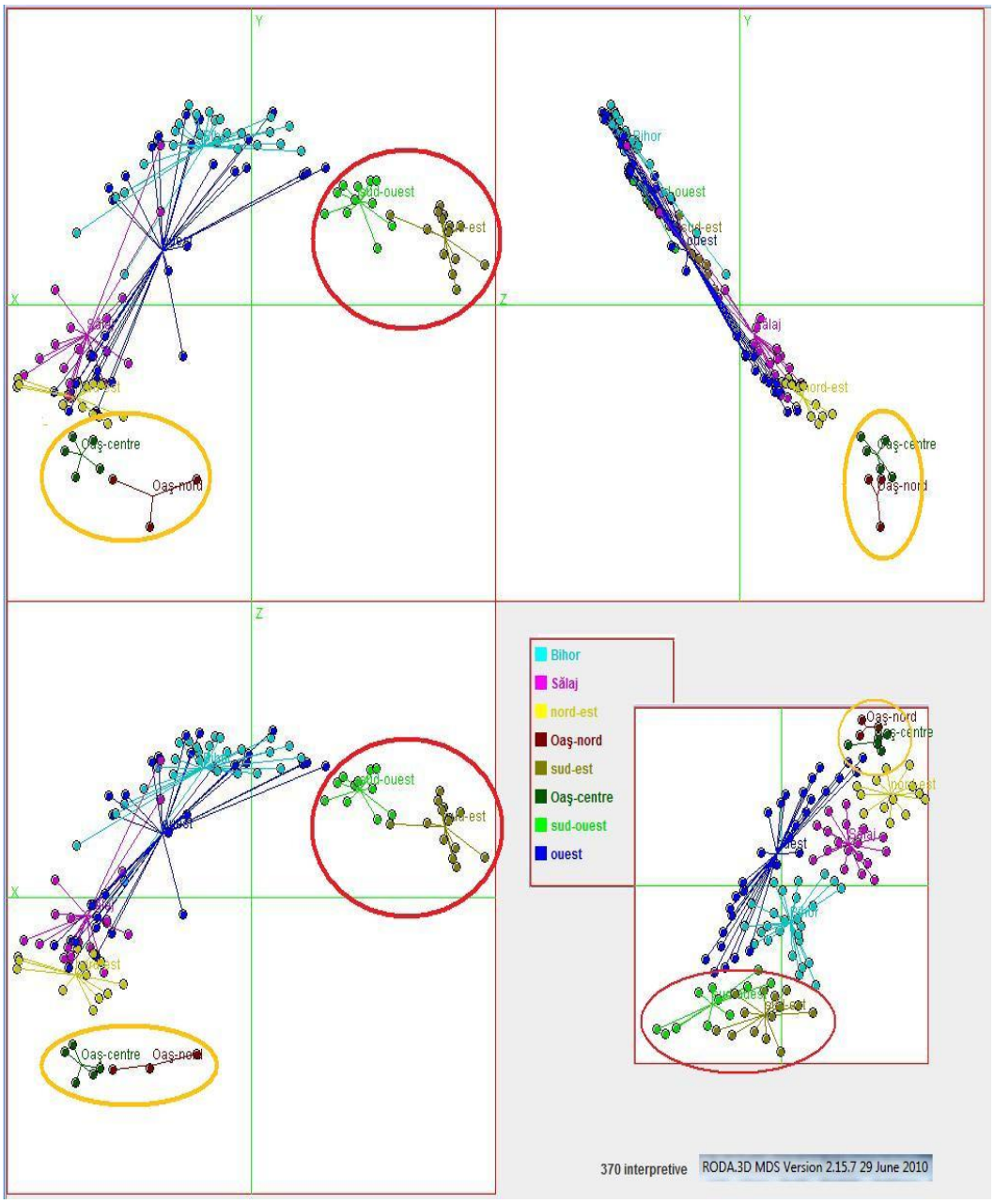
Wheeler, Eric S., 2005, „Multidimensional scaling for linguistics", în Reinhard Köhler, Gabriel Altmann, Rajmund G. Piotrowski (eds.), *Quantitative linguistics: an international handbook*, Berlin, Walter de Gruyter, p. 548-553.

BDD-V158 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 05:52:32 UTC)

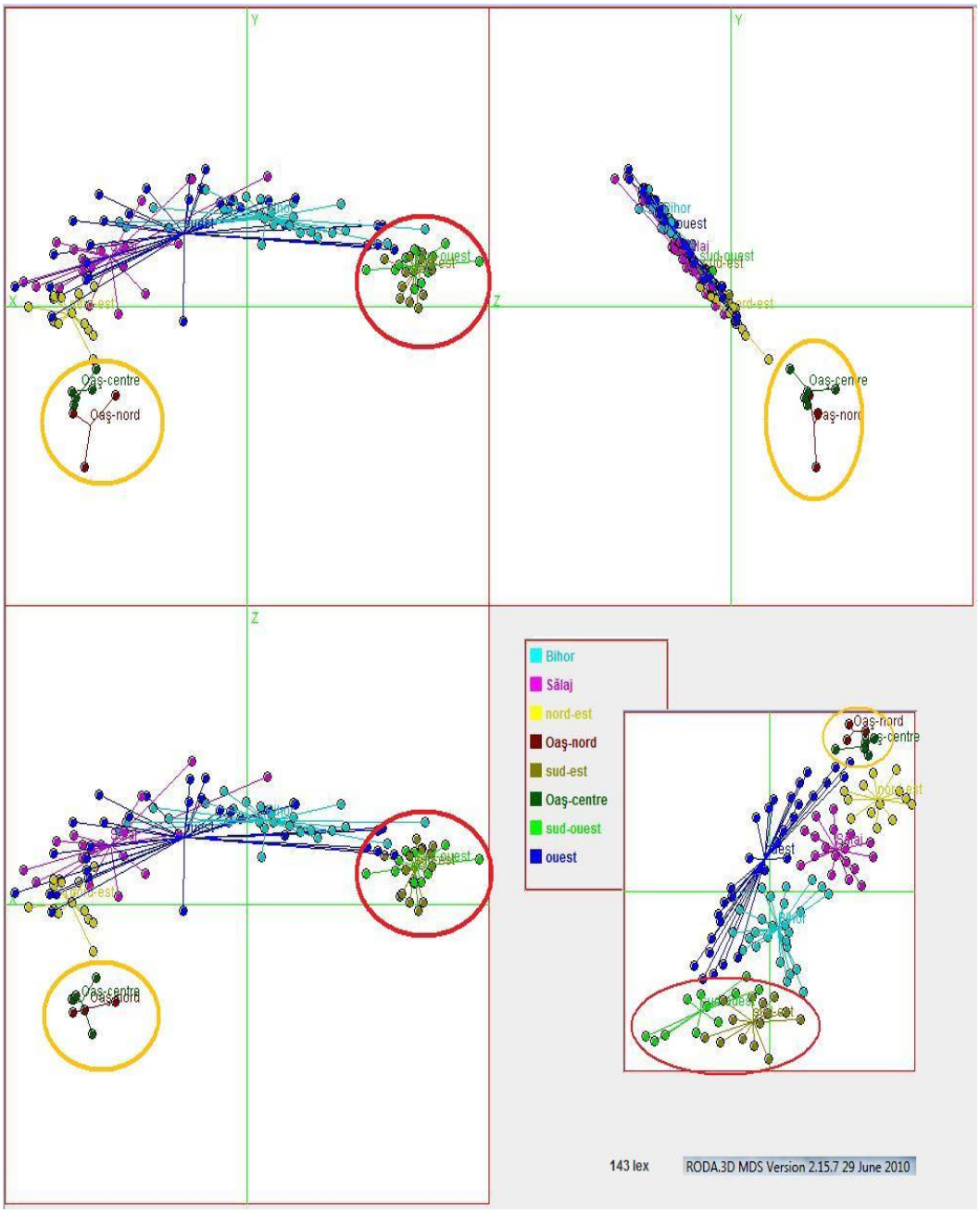
Planşa 1: **Datele brute (403 hărți analitice).** Analiza prin gradare multidimensională a asemănărilor şi diferențelor referitoare la primul termen din hărțile analitice ne arata că graiurile din Țara Oaşului sunt sau contopite în aria Crişanei, sau foarte apropiate de celelalte graiuri din această arie. Singurele graiuri distincte la acest nivel de analiză par să fie cele din sud-est (zona de tranziție) şi din sud-vest (apropiate de cele din zona de tranziție).

BDD-V158 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 05:52:32 UTC)

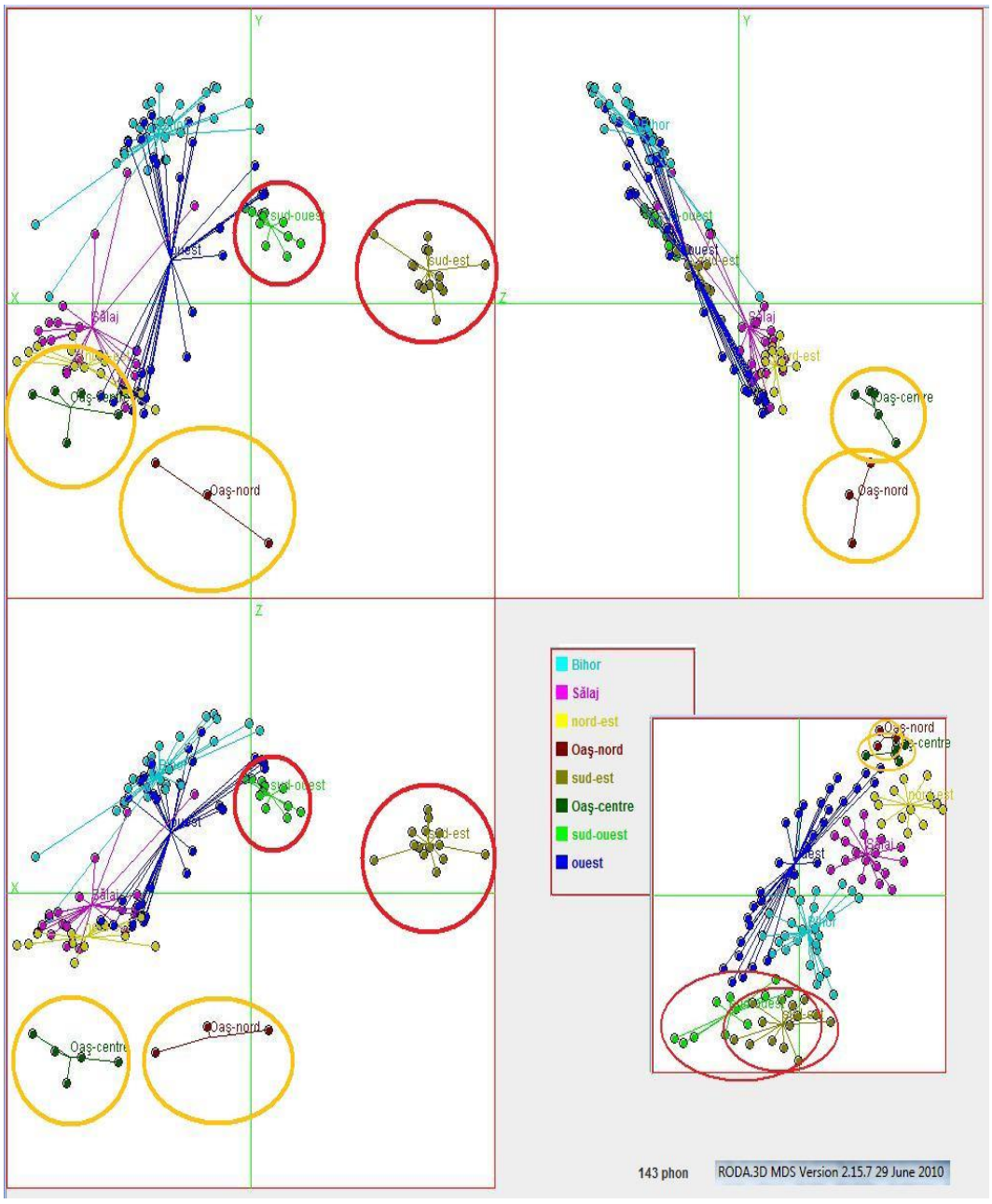
Planşa 2: **Toate hărțile interpretative (370 de hărți).** Atât Oaşul, cât şi zonele din sud sunt distincte. În general, această analiză ne arată graiuri bine caracterizate.

BDD-V158 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 05:52:32 UTC)

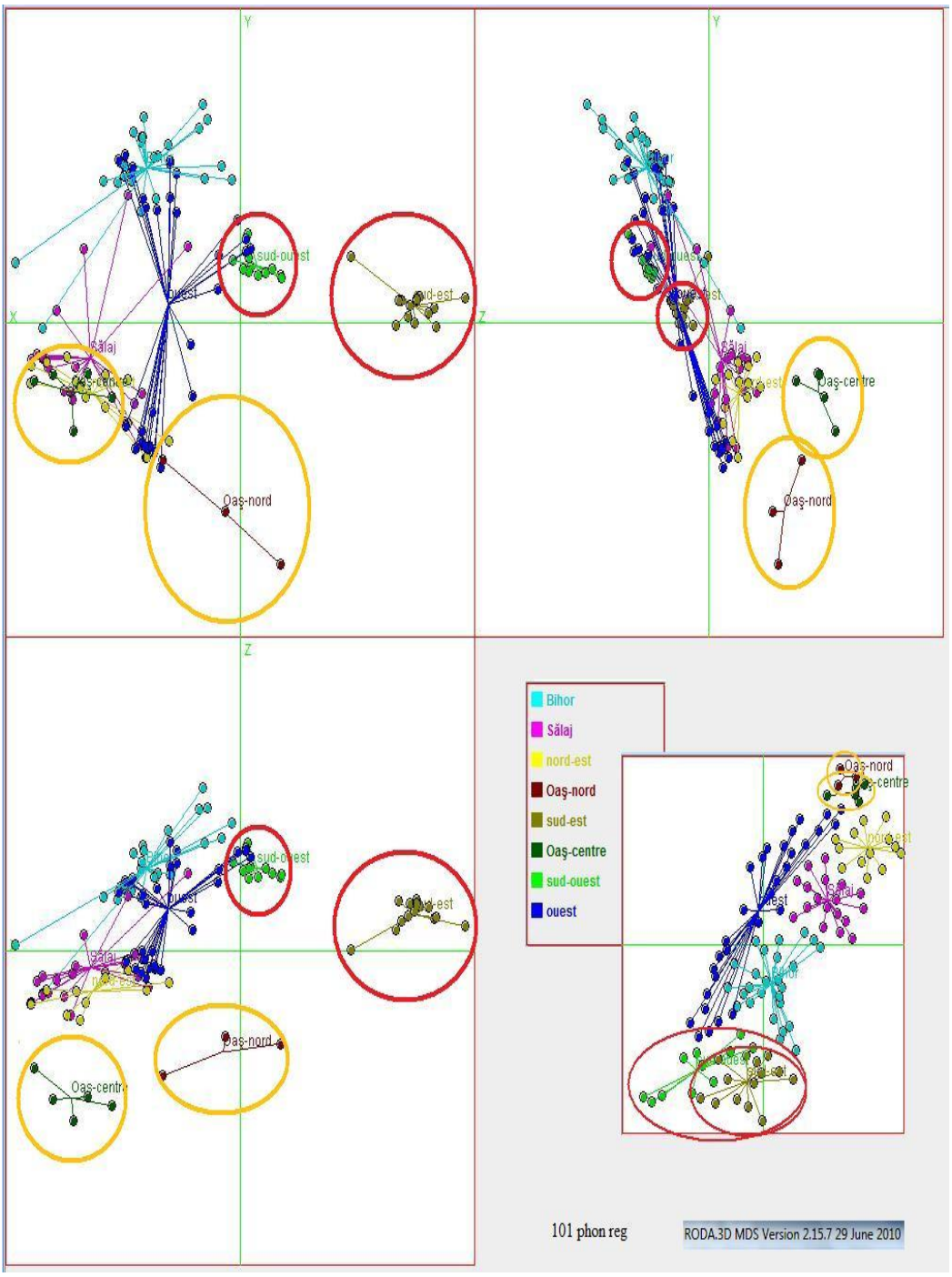
Planşa 3: **Variația lexicală (143 de hărți).** Numai Oaşul este foarte bine diferențiat. Cele doua arii din sud nu sunt distinse, ci formează o unitate, apropiată de unele graiuri bihorene şi din vest; avem, adică, de-a face cu o unitate sudică.

BDD-V158 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 05:52:32 UTC)

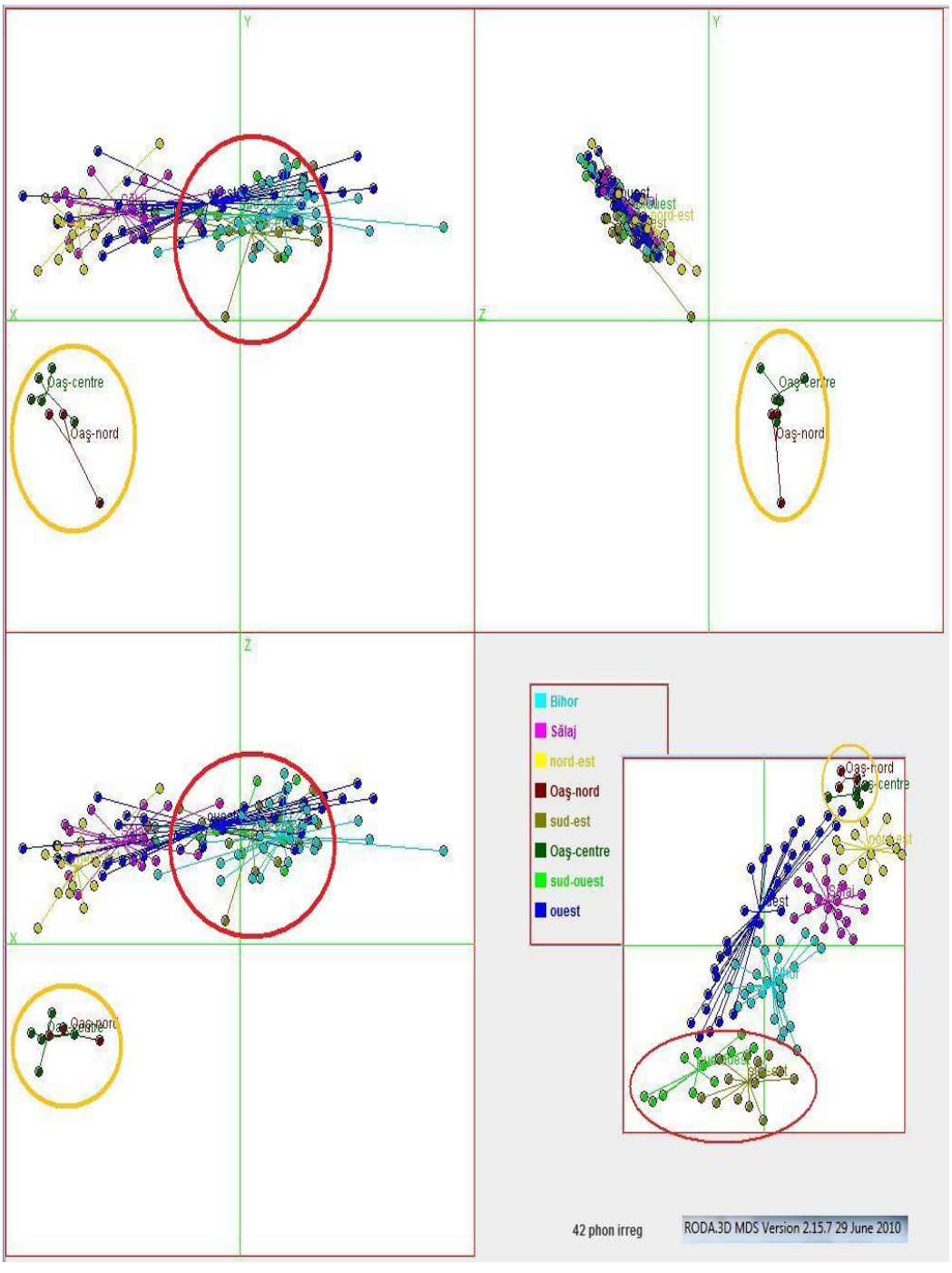
Planşa 4: **Variația fonetică (143 de hărți).** Oaşul est foarte bine diferențiat; în general, ariile sunt bine delimitate (cum era de asteptat, graiul din sud-vest este foarte aproape de unele graiuri din vest şi din Bihor, iar graiurile din Oaş-centru sunt mai aproape de unele graiuri din nord-est şi chiar din Sălaj.

BDD-V158 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 05:52:32 UTC)

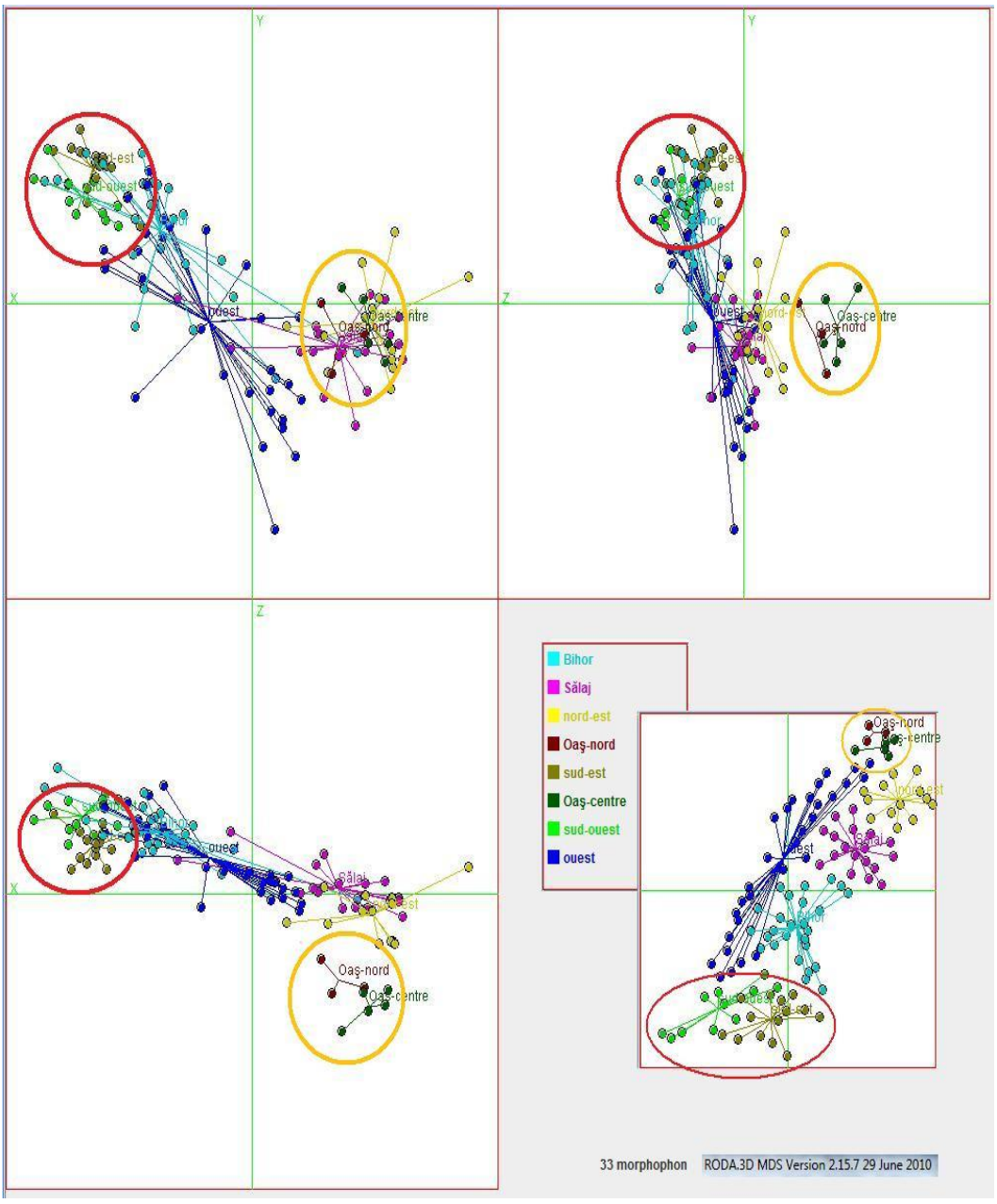
Planşa 5: **Schimbări fonetice « regulate » (101 hărți).** Avem aproximativ aceeaşi situație ca în cazul tuturor hărților interpretative fonetice.

BDD-V158 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 05:52:32 UTC)

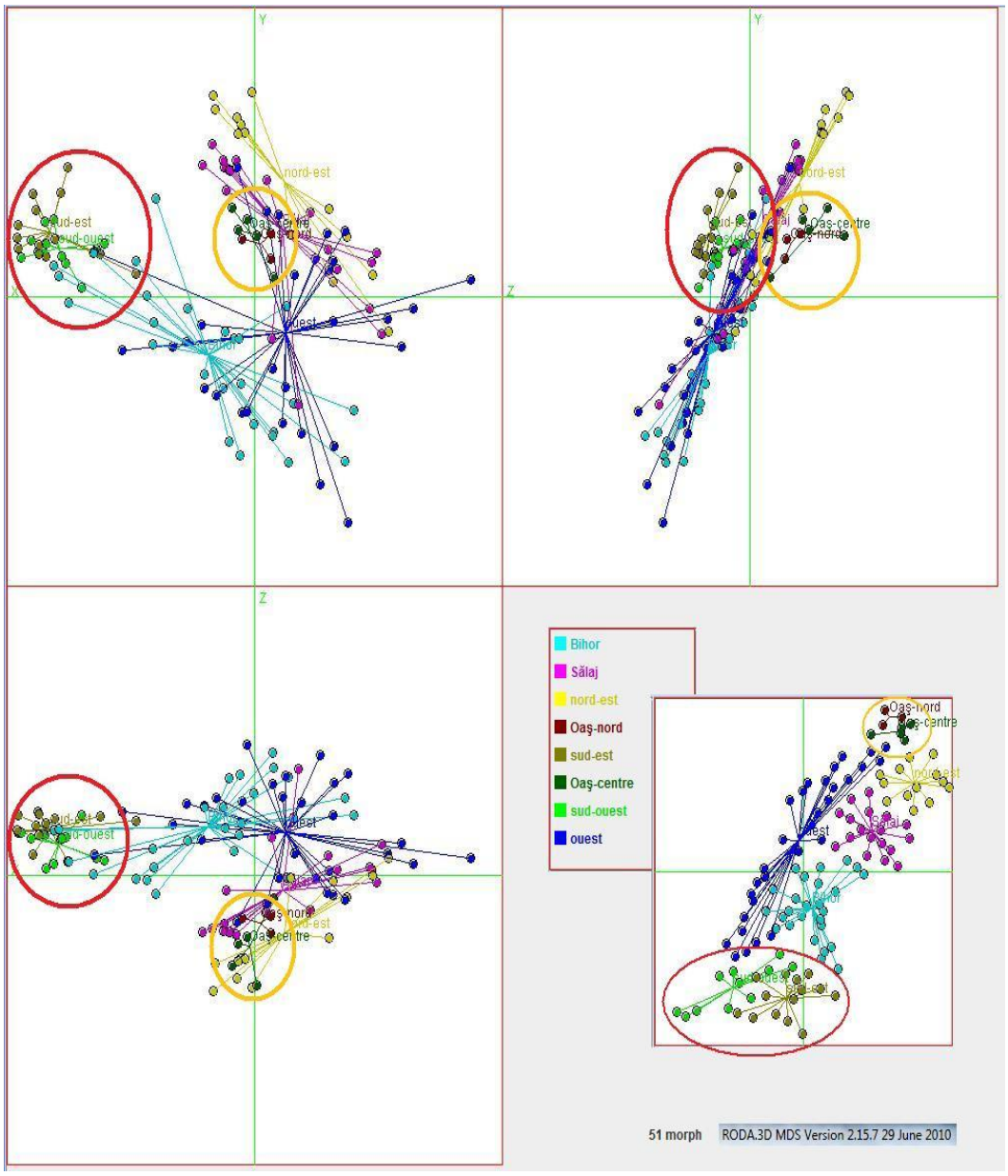
Planşa 6: **Schimbări fonetice « neregulate » (42 de hărți).** Numai Oaşul este diferențiat. În rest, avem de-a face cu un continuum lingvistic.

BDD-V158 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 05:52:32 UTC)

Planşa 7: **Variația morfofonologică (33 de hărți).** Din nou, numai Oașul rămâne bine distins, chiar dacă, după cum ne arată una dintre hărți, pare apropiat de graiuri din nord-est, din vest şi din Sălaj.

BDD-V158 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 05:52:32 UTC)

Planşa 8: **Variația morfologică (51 de hărți).** Singura variație în care Oaşul nu e bine delimitat. Avem de-a face de fapt cu trei unități: sudul, centrul şi nordul.

BDD-V158 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 05:52:32 UTC)